

В. М. Серватюк

І. М. Яблонський

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ТА ЙОГО ЗАХИСТУ

На підставі досвіду оперативно-службової діяльності органів та підрозділів Державної прикордонної служби України, збройних конфліктів, аналізу науково-методичної літератури та нормативно-правової бази досліджено питання, пов'язані з розумінням державного кордону як об'єкта системи забезпечення національної безпеки та його захистом.

Доведено, що принцип непорушності державних кордонів є логічним продовженням принципу територіальної цілісності держав і становить одну з найважливіших основ безпеки. Основний зміст принципу непорушності кордонів можна звести до трьох елементів: визнання існуючих кордонів як юридично встановлених відповідно до міжнародного права; відмова від будь-яких територіальних посягань на цей час або в майбутньому; відмова від будь-яких інших зазіхань на ці кордони.

Викладено основний зміст принципу недоторканності державного кордону.

Удосконалено теоретичні підходи до розуміння державного кордону та його захисту, що полягає в обґрунтуванні понять: «безпека державного кордону», «сфера безпеки державного кордону», «державна політика у сфері безпеки державного кордону», «кризова ситуація у сфері безпеки державного кордону».

Ключові слова: державний кордон, непорушність державного кордону, недоторканність державного кордону, захист державного кордону, національна безпека, безпека державного кордону, сфера безпеки державного кордону, кризова ситуація у сфері безпеки державного кордону.

Постановка проблеми. Важливою складовою зміцнення суверенітету української держави є забезпечення недоторканності її кордонів, створення такої системи охорони та захисту державного кордону, яка б гарантувала реалізацію її національних інтересів у сфері безпеки державного кордону.

Зміни тенденцій збройної боротьби в сучасних воєнно-політичних умовах зумовлюють активний пошук раціональних форм і способів виконання завдань частинами та підрозділами відомств, які належать до сектору безпеки і оборони. Результати аналізу досвіду застосування органів та підрозділів Державної прикордонної служби України (ДПСУ) у воєнних діях на сході України, а також навчань свідчать про наявність проблемної ситуації, сутність якої полягає у необхідності обґрунтованого визначення завдань прикордонним органам та підрозділам відповідно до їхнього призначення і можливостей та відсутності порядку визначення способів застосування сил і засобів як умови реалізації

можливостей. Це може призвести до невиконання завдань, людських втрат і невинуватих витрат матеріальних ресурсів. Невідповідність можна вирішити шляхом прийняття рішень щодо застосування прикордонних органів та підрозділів, адекватних змісту їх завдань за призначенням з урахуванням можливостей щодо реалізації необхідних способів дій.

Об'єктивна необхідність систематизації знань щодо захисту державного кордону викликана і тим, що й досі розроблення проблем теорії велось за окремими темами і питаннями, які не були пов'язані в цілісну і логічну систему. Попри законодавче закріплення основних вимог щодо забезпечення недоторканності державного кордону, у практиці врядування відсутні науково обґрунтовані положення про забезпечення їх предметної реалізації, а теоретико-методологічні напрацювання у цьому напрямі мають розрізнене, позасистемне спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Охорона та захист державного кордону як один із

ключових напрямів забезпечення національної безпеки є предметом досліджень багатьох науковців. Так, дослідник Ю. Б. Івашков проаналізував досвід оперативно-службової діяльності органів, підрозділів Держприкордонслужби та обґрунтував правові аспекти діяльності ДПСУ щодо протидії загрозам безпеки державного кордону в системі національної безпеки держави [1]. Науковець В. А. Кириленко сформував склад загроз національній безпеці України, протидія яким є завданням ДПСУ, комплекс моделей інформаційно-аналітичного забезпечення вирішення часткових завдань, що покладені на органи ДПСУ [2]. Учений В. О. Косевцов досліджував основні сфери національної безпеки, у тому числі і сферу охорони державного кордону [4]. Науково-методичний апарат розвитку системи прикордонної безпеки України розробив Д. А. Купрієнко [5]. Адміністративно-правові засади забезпечення національної безпеки України, у тому числі й у прикордонній сфері досліджував В. А. Ліпкан [6]. Науковець М. М. Литвин визначає інтегроване управління кордонами як механізм державного управління у сфері охорони державного кордону [7]. Дослідниця Г. О. Пономаренко зазначає, що охорона та захист державного кордону є самостійними категоріями і не охоплюються одна одною [8], а В. М. Серватюк визначив та обґрунтував чинники, які впливають на ефективність охорони державного кордону [14]. Учений О. М. Ставицький обґрунтував основні методичні положення щодо ефективності діяльності військ напряму (регіонального управління) [16], Г. П. Ситник сформував концептуальні та організаційно-правові засади державного управління у сфері національної безпеки [15].

Результати досвіду практичної діяльності ДПСУ, аналізу фундаментальних наукових праць та нормативно-правових документів дали можливість виявити суперечності у прагматичній, організаційно-правовій та науковій сферах, які унеможливають подальший розвиток ДПСУ та ефективну реалізацію політики у сфері безпеки державного кордону, а також охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні.

Це насамперед суперечності між: наявністю стратегічних завдань щодо розвитку Державної прикордонної служби України та нерозробленістю комплексного підходу до

модернізації системи захисту державного кордону з метою гарантування державного суверенітету і забезпечення національної безпеки; необхідністю науково-методичного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України та моральним застаріванням парадигмальних основ охорони та захисту державного кордону України; потребою в уніфікації та стандартизації основних понять у сфері безпеки державного кордону та недостатньою сформованістю відповідного категоріально-понятійного апарату; потребою обґрунтованого визначення обсягу завдань органам і підрозділам відповідно до їхнього призначення і можливостей під час локалізації кризових ситуацій у сфері безпеки державного кордону та відсутністю порядку визначення раціональних способів застосування сил і засобів як умови реалізації можливостей.

В умовах сьогодення гостро постало питання щодо переосмислення та перегляду охорони та захисту державного кордону, яке передбачає передусім теоретичне розроблення та впровадження у практику оперативно-службової діяльності (ОСД) ДПСУ єдиної концепції захисту державного кордону, яка б найбільш повно відображала всі сторони ОСД ДПСУ.

Метою статті є визначення та опис основних теоретико-методологічних підходів до розуміння державного кордону та фундаментальних основ його захисту.

Виклад основного матеріалу. Територія однієї держави відокремлюється від території іншої за допомогою державних кордонів, які є однією з основних ознак суверенної держави.

У міжнародній доктрині державний кордон визначено як встановлену юридично чи фактично штучну лінію (на суші і воді) і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії (у надрах, водах, повітряному просторі), які визначають просторові межі території держави і сфери здійснення нею свого суверенітету (територіального верховенства).

Міжнародно визнаними державними кордонами називають лінії розмежування державних територій або лінії відмежування території держави від територій з іншим правовим режимом, проходження яких узгоджене суміжними державами. Міжнародне визнання кордонів може здійснюватися і багатосторонніми міждержавними договорами.

Закон України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року визначає державний кордон як лінію і вертикальну

поверхню, що проходить цією лінією, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору.

Головне завдання державних кордонів полягає: а) у визначенні просторових меж територіального верховенства держави; б) в обмеженні належної їй території, що становить матеріальну основу життєдіяльності народу і самої держави.

Належним чином закріплені і визнані державні кордони підтверджують право держави (титул) на цю територію. В основі існування сучасних кордонів держав-членів світового співтовариства лежать принципи непорушності і недоторканності державних кордонів, недоторканності та цілісності державної території, особлива стабільність договорів про кордони.

Правові засади охорони та захисту державного кордону закріплено в Конституції України, численних законодавчих та підзаконних актах. Так, у ст. 2 Основного Закону України зазначено, що: «територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою». У ст. 17 цього Закону вказано, що «...забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом». Згідно зі ст. 92 Конституції, до питань, які визначаються виключно законами України, віднесено «правовий режим державного кордону» [9]. Як зазначено у преамбулі Закону України «Про державний кордон України»: «Україна, керуючись Конституцією України, Декларацією про державний суверенітет України та Актом проголошення незалежності України, неухильно проводить політику миру, виступає за зміцнення безпеки народів України, виходячи із принципів непорушності державних кордонів, які є відображенням територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, суверенітету та єдності України» [10].

Принцип непорушності державних кордонів є логічним продовженням принципу територіальної цілісності держав і становить одну з найважливіших основ безпеки.

Таким чином, основний зміст принципу непорушності кордонів можна звести до трьох елементів:

- визнання існуючих кордонів як юридично встановлених відповідно до міжнародного права;
- відмова від будь-яких територіальних

посягань на цей час або в майбутньому;

- відмова від будь-яких інших зазіхань на ці кордони.

Державний кордон України є недоторканим. Будь-які порушення його рішуче припиняються. Зазначено, що державний кордон України визначається Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Недоторканність державного кордону безпосередньо пов'язана з принципом непорушності кордону. Вона означає насамперед недопущення посягань на цілісність державної території, рішуче припинення будь-яких спроб порушити державний кордон України.

Недоторканність кордону означає, зокрема, й заборону будь-якої односторонньої зміни кордону. Вона також визначає кордони правопорядку, встановленого державою на своїй території, і ніхто не має права вступати на цю територію без дозволу відповідних владних структур, у порушення угод України з суміжними державами або за правилами, встановленими Україною в односторонньому порядку. Для забезпечення недоторканності державного кордону суміжні держави підписують угоди про режим кордону та з інших питань, які стосуються державного кордону.

Отже, основний зміст принципу недоторканності державного кордону полягає у:

- недопущенні незаконної зміни проходження його лінії;
- забезпеченні дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;
- протидії незаконному переміщенню осіб через державний кордон, незаконній міграції, торгівлі людьми, а також незаконному переміщенню зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, матеріалів і предметів, заборонених до переміщення через державний кордон;
- припиненні провокацій, інцидентів та конфліктів на державному кордоні.

На Державну прикордонну службу України покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий та виключній (морській) економічній зонах.

Таким чином, зміст діяльності прикордонного відомства містить дві конкретні складові, які

базуються на ключових термінах: «недоторканність державного кордону» та «охорона суверенних прав України в її прилеглий та виключній (морській) економічній зонах».

На думку авторів, семантичного уточнення потребують сформульовані у Законі України «Про державний кордон України» поняття «захист державного кордону» й «охорона державного кордону». Так, у ст. 2 цього Закону зазначено, що *захист державного кордону України* є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки і полягає у скоординованій діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Ця діяльність провадиться у межах наданих їм повноважень шляхом вжиття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів.

Охорону державного кордону України визначено як невід'ємну складову загальнодержавної системи захисту державного кордону, яка полягає у здійсненні Державною прикордонною службою України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а також Збройними Силами України у повітряному та підводному просторі відповідно до наданих їм повноважень заходів з метою забезпечення недоторканності державного кордону України.

По-перше, автори вважають нелогічним визначення спочатку поняття захисту державного кордону, а потім – охорони державного кордону, оскільки захисту, який є наслідком (засобом, заходом) припинення неправомірної діяльності осіб, що порушують недоторканність державного кордону, завжди передують охорона, сутність якої полягає у попереджувальній та наглядовій діяльності. По-друге, не можна погодитися з тим, що охорона державного кордону України є невід'ємною складовою загальнодержавної системи захисту державного кордону, оскільки охорона та захист є самостійними категоріями і не охоплюються одна одною. Вони є елементами ширшої за змістом категорії, якою, на думку авторів, є забезпечення режиму державного кордону. Якщо схематично зобразити ці категорії, то вони матимуть такий вигляд: забезпечення = охорона + захист. По-третє, автори вважають недоречним відносити до заходів захисту державного кордону політичні,

дипломатичні, економічні, бо вони є більш характерними для забезпечення режиму державного кордону, а не для його захисту. Захист здійснюється шляхом застосування військових, прикордонних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, технічних, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних заходів, а також цілої низки кримінально-правових та адміністративно-правових засобів переконання та примусу.

До *заходів захисту державного кордону* варто віднести такі: припинення будь-яких спроб незаконної зміни проходження лінії державного кордону України; припинення у взаємодії з відповідними правоохоронними органами збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України; участь у взаємодії зі Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями у відбитті вторгнення або нападу на територію України збройних сил іншої держави або групи держав; участь у виконанні заходів територіальної оборони, а також заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного і надзвичайного стану; здійснення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності, а також здійснення контррозвідувальних заходів в інтересах забезпечення захисту державного кордону України.

Отже, постає питання: «Що таке безпека державного кордону?».

Автори статті зазначають, під поняттям «безпека державного кордону» слід розуміти складову національної безпеки, яка визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів громадянина, суспільства і держави від реальних та потенційних загроз у прикордонному просторі.

Сфера безпеки державного кордону – специфічна галузь міждержавних і внутрішньо-суспільних відносин, що стосуються питань договірно-правового оформлення державного кордону, підтримання правовідносин на ньому, забезпечення функціонування системи захисту державного кордону.

Державна політика у сфері безпеки державного кордону (прикордонна політика) – це сукупність заходів (механізмів) державного управління, спрямованих на забезпечення суверенітету, недоторканності й цілісності території, реалізацію та захист національних інтересів і безпеки держави в її прикордонному просторі.

Дії щодо незаконної зміни проходження лінії державного кордону, виникнення збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, вторгнення або напад на територію України збройних сил іншої держави або групи держав доцільно розглядати як *кризові ситуації у сфері безпеки державного кордону*.

Аналіз літературних джерел [3, 11–14, 18, 19] свідчить, що загальноприйнятого тлумачення поняття «кризова ситуація» немає. Слід розглянути найбільш вживані варіанти терміна «кризова ситуація» та суміжні з ним поняття і сформулювати коректне визначення кризової ситуації у сфері прикордонної безпеки.

Поняття «криза» має багато рівнів і трактувань. Вираз «криза» походить від грецького слова «crisis», яке означає вирок, рішення з якогось питання, чи в сумнівній ситуації. Спочатку це поняття вживалося у медицині, а з XVII–XVIII сторіччя – стосовно процесів, що відбувалися у суспільстві (військові, політичні кризи). При цьому використовувалося майже незмінне значення кризи, взяте з медицини. З XIX сторіччя з'являються тлумачення криз в економічній сфері. Класичне економічне поняття кризи, що сформувалося у той час, означає небажану і драматичну фазу в капіталістичній економічній системі, що характеризується коливаннями і негативними явищами, перешкодами. У цьому розумінні поняття кризи довгий час займало особливе місце в схемі теорій кон'юктур у розвитку економіки. Так, циклічна схема Shrithoff'a містить стадії: спад – перший підйом – другий підйом – пік – брак капіталу – криза.

У медицині, особливо в психіатрії, кризові ситуації стали основою напряму терапевтичних досліджень, названих кризовим втручанням. Виникнення теорії кризових втручань зазвичай пов'язують з дослідженням Lindemann'ом реакції пацієнтів на горе [18]. Подальший розвиток теорії і практики кризових інтервенцій у психіатрії здійснили Poal, Carlan і його колеги з Гарварда [14, 19]. В авіаційній галузі кризова ситуація – це ситуація, яка склалася унаслідок вчинення протиправних і навмисних дій, пов'язаних з посяганням на нормальну, регулярну і безпечну діяльність цивільної авіації, що спричинили нещасні випадки з людьми, майнові збитки, акти незаконного втручання у діяльність цивільної авіації або які створили реальну загрозу настанню таких наслідків [11]. У фінансово-страховому секторі кризова ситуація – це

ситуація, яка може мати місце в майбутньому через вплив зовнішніх та/або внутрішніх чинників і яка призводить до суттєвих фінансових втрат страховика [13]. У галузі ядерної безпеки під терміном «кризова ситуація» розуміють ситуацію, що склалася або може скластися унаслідок вчинення або загрози вчинення диверсії, крадіжки чи будь-якого іншого незаконного вилучення ядерних матеріалів [12].

Інші сучасні автори характеризують кризу як такий стан організації, за якого вона не здатна жити далі, не зазнаючи деяких внутрішніх змін [3]. Відоме ще визначення, за яким криза – це крайнє загострення внутрішньовиробничих і соціально-економічних відносин, а також відносин організації із зовнішньоекономічним середовищем. Деякі автори визначають кризу через опис її характеристик. З позиції кризового управління (менеджменту), криза – це припинення нормального процесу, непередбачена подія, що ставить під загрозу стабільність підприємства, раптова серйозна подія, яка має потенціал пошкодити або навіть зруйнувати репутацію компанії. Під позаштатними або надзвичайними ситуаціями розуміються зовнішні впливи, що призводять до унеможливлення функціонування підприємства в звичайному режимі. Крім прямих витрат, організації несуть витрати, пов'язані з порушенням процедур виробничого та фінансового обліку, втратою розташування замовників, погіршенням іміджу і зниженням конкурентоспроможності [13].

Як вважають автори, *під кризовою ситуацією у сфері безпеки державного кордону* слід розуміти ситуацію, яка склалася унаслідок загрози вчинення або (та) вчинення протиправних і навмисних дій, пов'язаних з посяганням на нормальну, регулярну і безпечну діяльність суб'єктів сфери безпеки державного кордону, що призвели або можуть призвести до порушення належного рівня захищеності державного кордону та територіальної цілісності.

Виходячи з аналізу оперативно-службової діяльності та досвіду застосування сил та засобів Державної прикордонної служби України, є нагальна потреба у *класифікації кризових ситуацій у сфері безпеки державного кордону*, зокрема: а) *за місцем виникнення*: на території України, на території суміжної держави; б) *відносно державного кордону*: з порушенням державного кордону, без порушення державного кордону; в) *за масштабом виникнення*: на ділянці підрозділу охорони державного кордону, на

ділянці прикордонного загону, на ділянці регіонального управління; *г) у пункті пропуску, поза пунктом пропуску; д) за складом учасників: державні і недержавні формування, законно створені формування, незаконні формування, громадяни України, іноземці, особи без громадянства, військовослужбовці, цивільне населення, біженці, змішані групи; е) зі зброєю, без зброї; ж) із застосуванням зброї, без застосування зброї; и) за кількістю учасників: одна людина, мала група (2–20 осіб), середня група (21–100 осіб), велика група людей (більше 100 осіб); к) за характером дій: виникнення масових безпорядків на державному кордоні, блокування прикордонного підрозділу, спроба захоплення прикордонного наряду (напад на прикордонний наряд з метою захоплення зброї), виявлення вибухових та інших небезпечних предметів, отруйних речовин у межах ділянки відповідальності прикордонного підрозділу, захоплення заручників у пункті пропуску, виникнення надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру на державному кордоні.*

Поданий вище перелік основних видів кризових ситуацій не є остаточним, можливе його корегування та доповнення. Класифікація за видами, що пропонується, дає можливість визначити основні завдання та відпрацювати порядок дій органів Державної прикордонної служби України спільно з взаємодіючими органами (формуваннями, підрозділами), що залучаються до припинення кризових ситуацій на державному кордоні.

Ураховуючи актуальні загрози у сфері безпеки державного кордону, доцільно визначити та сформувати перелік кризових ситуацій, за якими органи та підрозділи відомства зобов'язані адекватно діяти з метою забезпечення належного рівня національної безпеки.

Прогнозовано такими ситуаціями можуть бути: 1) збройні провокації, що здійснюються без перетинання державного кордону, у вигляді обстрілів прикордонних нарядів, кораблів (катерів) Морської охорони, пунктів дислокації підрозділів охорони державного кордону (Морської охорони), пунктів пропуску через державний кордон, інших об'єктів та цивільних осіб; 2) збройні провокації, що здійснюються з незаконним перетинанням державного кордону, шляхом збройних нападів на прикордонні наряди та підрозділи охорони державного кордону (Морської охорони) та спроб захоплення пунктів пропуску через державний кордон, інших

об'єктів, що розташовуються у прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах; 3) збройні провокації, що здійснюються з незаконним перетинанням державного кордону незначних за кількістю озброєних осіб, груп з боку суміжної держави на територію України навмисно для загострення міжнародної обстановки, як привід для розв'язування збройного конфлікту на державному кордоні міжнародного характеру чи збройної агресії; 4) порушення порядку мирного проходу через територіальне море України або встановлених правил плавання і перебування у територіальному морі (внутрішніх водах) іноземних невійськових суден і військових кораблів (суден забезпечення); 5) незбройні провокації, що здійснюються без незаконного перетинання особами державного кордону, шляхом спроб переміщення чи руйнування прикордонних знаків та інших об'єктів прикордонної інфраструктури, захоплення представників державних органів України та цивільних осіб, майна, худоби, відведення їх на суміжну територію; 6) спроба перетинання державного кордону диверсійно-розвідувальними групами (ДРГ) іншої держави; 7) суттєве збільшення кількості випадків в'їзду в Україну осіб, які з урахуванням аналізу ризиків можуть бути причетні до антидержавних заходів та терористичної діяльності; 8) збільшення спроб незаконного переміщення через державний кордон в Україну зброї, боєприпасів, вибухових і радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів та іншої протиправної діяльності в Україні; 9) різке зростання потоку нелегальних мігрантів до України або через її територію унаслідок збройних конфліктів чи скрутного економічного становища в інших державах; 10) різке збільшення кількості порушень режиму державного кордону та прикордонного режиму; 11) погроза або запровадження іншими державами комплексу заходів щодо перешкоджання судноплавству у внутрішніх водах і в територіальному морі України; 12) різке збільшення інтенсивності руху через державний кордон осіб, транспортних засобів та вантажів, скупчення транспорту, зупинення або обмеження руху через пункти пропуску через державний кордон.

За місцем і характером дій ситуації 1–4 та 6 можна віднести до збройного конфлікту на державному кордоні.

Збройний конфлікт (збройний конфлікт на

державному кордоні) – збройне зіткнення між державами або ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні.

Отже, характерними рисами збройного конфлікту (збройного конфлікту на державному кордоні) є: а) участь у ньому регулярних військ та незаконних збройних формувань суміжної держави; б) активізація диверсійних та терористичних дій; в) небезпека перетворення в локальну війну; г) втягування у збройний конфлікт місцевого населення; д) ведення точкових бойових дій; е) обмеженість у застосуванні засобів збройної боротьби; ж) залучення значних сил і засобів для захисту комунікацій та районів зосередження військових формувань; и) складність морально-психологічної обстановки.

Висновки

Таким чином, у статті визначено та описано основні теоретико-методологічні підходи до розуміння державного кордону та фундаментальних основ його захисту, що полягає в обґрунтуванні понять, зокрема: «недоторканність державного кордону», «безпека державного кордону», «кризова ситуація у сфері безпеки державного кордону», «сфера безпеки державного кордону», «державна політика у сфері безпеки державного кордону». Це дасть можливість адекватніше відтворювати практику державного управління у сфері безпеки державного кордону і доцільно застосовувати її у вирішенні теоретичних і практичних проблем діяльності суб'єктів, що здійснюють діяльність у цій сфері в контексті забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на наукові підходи до обґрунтування необхідних сил та засобів для локалізації кризових ситуацій на державному кордоні.

Перелік джерел посилання

1. Івашков Ю. Б. *Методологічні основи функціонування Державної прикордонної служби України в загрозовий та особливий періоди* : дис. ... д-ра військ. наук : 21.02.02. Хмельницький, 2017. 359 с.

2. Кириленко В. А. *Теоретичні основи інформаційно-аналітичного забезпечення*

процесів охорони державного кордону (у контексті завдань національної безпеки України в прикордонній сфері) : дис. ... д-ра військ. наук : 21.02.02. Хмельницький, 2009. 611 с.

3. Колісник М. К., Ільчук П. Г., Відлий П. І. *Фінансова санкція і антикризове управління підприємством* : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 272 с.

4. Косевцов В. О. *Національна безпека України (теорія, реальність, прогноз)* : монографія. Київ : Сатсанга, 2000. 80 с.

5. Купрієнко Д. А. *Основні поняття та категорії у сфері забезпечення прикордонної безпеки. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. Військові та технічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ, 2014. № 1 (61). С. 357–367.

6. Ліпкан В. А. *Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 643 с.

7. Литвин М. М. *Інтегроване управління кордонами* : підручник. Хмельницький : НА ДПСУ, 2012. 416 с.

8. Пономаренко Г. О. *Адміністративно-правові засади управління у сфері внутрішньої безпеки держави* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 442 с.

9. *Конституція України* : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

10. *Про державний кордон України* : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.

11. *Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації* : Закон України від 21.03.2017 р. № 1965-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 16. Ст. 199.

12. *Про затвердження Загальних вимог до систем фізичного захисту ядерних установок та ядерних матеріалів і Загальних вимог до систем фізичного захисту ядерних матеріалів при їх перевезенні* : наказ Держатомрегулювання України від 28.08.2008 р. № 156. *Офіційний вісник України*. 2008. № 81. С. 164.

13. *Про затвердження Методичних рекомендацій щодо загальних підходів до застосування страховиками стрес-тестів : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 05.12.2006 р. № 6496*. URL: http://uazakon.com/documents/date_8u/pg_grwksy.htm (дата звернення: 10.01.2023).

14. Рубан В. М. Теоретичні аспекти кризи та антикризового управління. *Вісник Одеського Національного університету імені І. І. Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 2/2. С. 154–157.

15. Серватюк В. М., Поліщук М. М. Структура незаконних збройних формувань та особливості їхньої тактики дій на південному сході України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. Військової та технічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ, 2015. № 1 (63). С. 131–146.

16. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник. Київ : НАДУ, 2012. 543 с.

17. Ставицкий О. Н. Методика оценки эффективности служебно-боевой деятельности войск направления Пограничных войск Украины : дис. ... канд. воен. наук : 21.02.02. Хмельницький, 1998. 216 с.

18. Lindeman E. Symptomatology and management of acute grief. *American Journal of Psychiatry*. 1994. P. 141–148.

19. Poal P. Introduction to the theory and practice of crisis intervention. *Quaderns de Psicologia*. 1990. P. 121–140.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2023 р.

UDC 351.746.1

V. Servatyuk, I. Yablonskyi

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE STATE BORDER AND ITS PROTECTION

In the article, on the basis of the operational experience of the bodies and units of the State Border Guard Service of Ukraine, armed conflicts, the analysis of scientific and methodological literature and the legal framework, the issues related to the understanding of the state border as an object of the national security system and its protection are investigated.

It has been proven that the principle of the inviolability of state borders is a logical continuation of the principle of territorial integrity of states and constitutes one of the most important bases of security. The main content of the principle of inviolability of borders can be reduced to three elements: recognition of existing borders as legally established in accordance with international law; refusal of any territorial encroachments at the moment or in the future; refusal of any other encroachments on these borders.

The main content of the principle of the inviolability of the state border is: 1) preventing illegal changes to its line; 2) ensuring compliance with the state border regime and the border regime; 3) countermeasures against the illegal movement of people across the state border, illegal migration, human trafficking, as well as the illegal movement of weapons, narcotic drugs, psychotropic substances and precursors, ammunition, explosives, materials and objects prohibited for movement across the state border; 4) cessation of provocations, incidents and conflicts at the state border.

Theoretical approaches to the understanding of the state border and its protection have been improved, which consists of following concepts: «state border security», «state border security sphere», «state policy in the sphere of state border security», «crisis situation in the sphere of state border security».

Keywords: *state border, inviolability of the state border, protection of the state border, national security, security of the state border, sphere of state border security, crisis situation in the sphere of state border security.*

Серватюк Василь Миколайович – доктор військових наук, професор Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

<https://orcid.org/0000-0002-6444-1425>

Яблонський Іван Михайлович – ад'юнкт Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0002-0868-8503>